

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук

Мальського Маркіяна Маркіяновича на дисертацію Гулика А. Г.

на тему «Оптимізація цивільного судочинства:

проблеми теорії та практики»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Представлена дисертаційна робота присвячена безсумнівно актуальній темі – оптимізації цивільного судочинства. Цивільне судочинство протягом останніх років перебуває на етапі реформування. Підготовка Цивільного процесуального кодексу в новій редакції в 2017 році є закономірним підсумком зміни теоретико-прикладних поглядів на значну кількість положень цивільного процесуального права. Не останню роль у цьому відіграла законодавча ідея оптимізації цивільного судочинства.

Перетворення судової юрисдикції, запровадження процедур обміну заявами по суті справи, поява нових видів судових проваджень – ці та інші положення безпосередньо зумовлені спробами законодавця вирішити проблему оптимізації та, врешті-решт, ефективності цивільного судочинства. Проте такі спроби будуть успішними тільки в тому випадку, коли засновані на ґрунтовних наукових дослідженнях, об'єктивних висновках і належній методології.

Питання оптимізації цивільного судочинства наразі не володіють напрацьованою сукупністю знань з огляду на певну новизну постановки проблеми. Аналіз оновленої редакції ЦПК України дає підстави для твердження про незбалансованість і спірність окремих його правил та процедур. В цих умовах особливо важливо сформулювати єдине концептуальне бачення розвитку

цивільного процесуального права та цивільного судочинства. Вважаємо, що теоретична розробка складних проблем цивільного судочинства буде сприяти виконанню цього завдання.

Дисертаційна робота А. Г. Гулика є настільки актуальною темою, настільки і складною для дослідника. Особливість цієї теми – неможливість її досліджувати тільки в рамках цивільного процесуального права, необхідність виходу за межі предмета і звернення до суміжних галузей знань, використання значної кількості наукових методів і прийомів пізнання. Зважаючи на отримані автором результати, спробу такого дослідження варто визнати цілком успішною. Дисертація А. Г. Гулика не тільки містить висновки щодо цивільних процесуальних норм і інститутів, а й поглиблює наукове знання про місце цивільного судочинства в правовій системі, створює методологічну основу для проведення широких міжгалузевих досліджень.

Проблемі оптимізації в правознавстві вже присвячені наукові праці. З огляду на універсальність цієї категорії, вона може бути предметом дослідження в різних галузях права. Враховуючи відсутність єдності концептуальних підходів щодо оптимізації, у дослідників відкритий шлях до обґрунтування різноманітних доктрин. Подана дисертаційна робота вирізняється не тільки тим, що демонструє власний авторський погляд на проблему, а й тим, що в ній реалізована спроба узагальнення наукових поглядів і підходів до цивільної процесуальної діяльності, розробки цілісної концепції оптимізації цивільного судочинства.

Отже, дисертаційне дослідження А. Г. Гулика актуальне, в ньому розкривається важлива правова проблема, поєднуються теоретичні та практичні аспекти, отримують розробку загальні положення та конкретні процесуальні механізми. Обрана дисертантом тема повно і всебічно розкрита в представленій роботі.

Зміст роботи відповідає обраній темі, завдання дослідження досягнуті, структура роботи логічна. Робота розгортається відповідно до збалансованого плану, побудованого з урахуванням особливостей предмета дослідження і його

завдань. Структурні елементи роботи рівноцінні за обсягом та глибиною дослідження, послідовно узгоджені між собою. Автор сформулював низку положень, в яких відображається новизна роботи, і які виносяться на захист. Теоретичні та практичні проблеми вирішуються на підставі всебічного дослідження нормативних актів, доктринальних поглядів, аналізу висловлених іншими авторами аргументів і позицій. Усі положення, що виносяться на захист, складаються в єдину систему, ґрунтуються на спільних засадах і тому загалом формують концептуальне авторське бачення проблеми оптимізації цивільного судочинства.

У дисертації зроблено детальний аналіз наукової спадщини та сучасних правових напрацювань, що дає автору підстави для ґрунтовних узагальнень стану правової думки з приводу ключових проблем оптимізації цивільного судочинства. А. Г. Гулик не обмежується вітчизняними джерелами, широко використовує праці зарубіжних авторів, вивчає досвід інших країн, що характеризує роботу з позитивного боку і додає глибини науковому аналізу. Наводить автор і конкретну судову практику, яка підлягає аналізу в контексті її відповідності засадам оптимізації цивільного судочинства. Наукові положення, викладені в дисертації, характеризуються обґрунтованістю, достовірністю та новизною. Зміст роботи розкривається в системі авторських поглядів, теоретичних висновків і практичних пропозицій.

Дисертація відповідає вимогам щодо наукової новизни. Робота є першим у сучасній вітчизняній юридичній науці комплексним теоретико-прикладним дослідженням оптимізації цивільного судочинства, заснованим на ґрунтовному аналізі теоретичних підходів, системному тлумаченні правових джерел, узагальненні судової практики, на підставі чого висунуто нові наукові положення, рекомендації та пропозиції щодо подальшого вдосконалення правового регулювання цивільних процесуальних відносин.

Дисертант обґрунтовує авторську концепцію оптимізації цивільного судочинства як систему теоретичних уявлень і поглядів на цивільну процесуальну діяльність з позиції засобів, способів і методів її вдосконалення.

Базовими елементами такої концепції є положення про загальні методологічні підстави вивчення проблеми оптимізації, поняття і структурну характеристику оптимізації, цивільну юрисдикцію в умовах оптимізації і забезпечення права на належний суд, оптимізацію процедур підготовки та судового розгляду цивільних справ, касацію в системі інстанційного перегляду судових рішень.

Створення концепції є результатом узагальнення наукового знання, забезпечує розвиток доктрини оптимізації цивільного судочинства на більш високому рівні.

Також вперше в дисертації доведено, що становлення процедур розгляду і вирішення правових спорів і подальша інституціоналізація форм цивільного судочинства на українських землях характеризується загальним для континентальної правової системи пошуком оптимальних моделей здійснення справедливої судової діяльності, що відповідає передусім еволюційній природі перетворень цивільного судочинства. Періодизацію вітчизняного цивільного судочинства і, відповідно, аналіз етапів його оптимізації потрібно проводити, осмислюючи загальноєвропейський розвиток цивільної правової процедури, основні риси якої можна знайти і в правових пам'ятках, що діяли на території сучасної України – Статутах Великого князівства Литовського, кодифікаціях часів Гетьманщини і Правах, за якими судиться малоросійський народ, Російському і Австрійському статутах цивільного судочинства.

Увага автора до історичних аспектів розвитку цивільного судочинства доречна, а висновки – обґрунтовані та практично корисні.

Науковою новизною відзначаються висновки, зроблені на підставі порівняльного аналізу окремих судових процедур у цивільному судочинстві різних держав. Вперше автором аргументовано, що пошук гармонійного поєднання охоронної та примирювальної функції цивільного судочинства як характерний концепт розвитку сучасних процесуальних систем зумовлює основні напрями оптимізації підготовки цивільних справ до судового розгляду. В контексті цілей і завдань підготовчого провадження треба виокремлювати процесуальні дії, які мають підготовчу правову природу, а саме: здійснення

примирення сторін і концентрація доказового матеріалу у справі. Обґрунтовано, що примирні процедури, відображаючи свободу вибору сторонами варіантів своєї поведінки, потребують більш широкого законодавчого тлумачення. Йдеться про можливість оптимізації кількості примирних процедур у цивільному судочинстві та відповідного розмежування зі сферою альтернативного вирішення спорів.

Дисертант вперше визначив, що обрана законодавцем модель врегулювання спору за участю судді як новела цивільного процесуального законодавства і спроба забезпечення процесуального обов'язку судді сприяти примиренню сторін, не оптимальна за своєю суттю, бо обмежує можливості початку виконання такої процедури, не враховує особливості окремих категорій цивільних справ, надмірно формалізує підсумки примирної діяльності.

Сформульоване автором положення створює основу розбудови практичних аспектів реалізації примирних процедур у цивільному судочинстві.

Крім того, вперше аргументовано, що оптимізацію процедур зосередження доказового матеріалу потрібно доктринально інтерпретувати в контексті своєчасності розгляду та вирішення цивільних справ як мінімального стандарту справедливого судового розгляду. Вихідні характеристики таких процедур мають бути засновані на взаємодії змагальності, диспозитивності цивільного судочинства та судового керівництва процесом, що визначає коло активних повноважень суду.

Зазначений висновок створює підґрунтя для практичної оцінки оптимізації процедур концентрації доказового матеріалу у цивільних справах.

У роботі вперше доведено, що система цивільної процесуальної відповідальності не отримала оптимального структурного відображення і концептуальної завершеності в цивільному процесуальному законодавстві. Санкції та заходи процесуального примусу за порушення передбаченого порядку в поєднанні зі стимулюванням учасників судового процесу з добросовісного здійснення цивільних процесуальних прав і виконання обов'язків – основа ефективного функціонування цивільного судочинства.

У дисертації вперше обґрунтовано, що концепти оптимізації цивільної процесуальної діяльності отримали специфічну реалізацію в моделі спрощеного провадження, найперше щодо правил формування кола цивільних справ, розглянутих у порядку спрощеного провадження, а також механізму здійснення процесуальних дій.

Розроблена автором система положень забезпечує комплексне вирішення основних проблем спрощеного провадження.

Крім того, дисертант визначив, що реформа правосуддя у цивільних справах, що відбулася, впливає з помилкових підходів, які обмежують доступ громадян до суду касаційної інстанції, що не відображає соціокультурного рівня розвитку суспільства. Ефективність діяльності касаційної інстанції безпосередньо пов'язана з досягненням єдності та сталості судової практики, що певною мірою залежить від підстав перегляду, їхнього оптимального нормативного закріплення.

Автором удосконалено поняття оптимізації як процесу створення таких судових процедур, які сприяють збереженню ресурсів учасників процесу і суду, а також формуванню для них очікуваного та зручного стану системи цивільного судочинства, за одночасного забезпечення досягнення поставлених завдань і гарантій здійснення цивільної процесуальної діяльності.

Також удосконалено концепцію оптимізації судової юрисдикції, в основу покладено систему дій, спрямованих на усунення в законодавстві термінологічних проблем, розробку фактично нових критеріїв виявлення природи правового спору, у підсумку точне визначення сфери адміністративної та господарської юрисдикції, механізму вирішення питань, зумовлених неправильним вибором суду, включно зі створенням окремих змагальних процедур і удосконалюючи правозастосовчу та правотлумачну діяльність Верховного Суду.

Пропозиції мають комплексний характер і забезпечують реалізацію системного підходу до вирішення проблеми розподілу юрисдикційних повноважень.

У дисертації отримали подальший розвиток положення про: радянський період розвитку правосуддя в цивільних справах, який лише частково і дуже умовно дає змогу говорити про його оптимізацію в контексті заперечення накопиченого досвіду і специфічного обґрунтування відмінної від інших концепції цивільного судочинства, в основі якої примат публічних інтересів і нехарактерні щодо оптимізації форми здійснення цивільної процесуальної діяльності.

Набули подальшого розвитку положення про світоглядні підходи до дослідження проблем оптимізації цивільного судочинства, які змушені формуватися в умовах відсутності нової, замість діалектики, філософської основи вивчення явищ дійсності. Загальнонаукові та загальноправові способи пізнання – лише частина необхідного методологічного інструментарію. Розширення теоретичних уявлень і отримання нових знань про проблему, яка розглядається, пов'язано з більш широким використанням методів неюридичних наук і спеціальних прийомів вивчення цивільного процесуального права.

Крім того, отримали подальший розвиток положення про законодавчу та правозастосовчу діяльність як основні форми оптимізації цивільного судочинства. В рамках такого підходу варто виокремлювати напрями аналізу: 1) процесуальних засобів забезпечення реалізації завдань цивільного судочинства і практики їх застосування; 2) оптимізації окремих стадій або проваджень, а також процесуальну діяльність суду й учасників судового процесу.

Одержали розвиток положення щодо універсалізації позовної форми захисту права і відсутності чіткого поділу права на приватне та публічне, що актуалізує проблему визначення судових повноважень і створення оптимальної процесуальної форми, яка була б адекватною природі правових спорів, а в ширшому сенсі, забезпечувала доступність правосуддя і вибір належного суду; предметної й суб'єктної юрисдикції, які окреслюють сферу застосування судової влади. Проте проблема видів проваджень, порушена у ст. 19 ЦПК

України, не зумовлена визначенням кола судових повноважень. Йдеться насамперед про відповідність порядку розгляду цивільних справ їхній правовій природі. Водночас таке законодавче рішення знову актуалізує питання родової підсудності, їхньої затребуваності в сьогоdnішньому вигляді практикою правозастосування; цивільного процесуального доказування в контексті змін системи засобів доказування. З позицій оптимізації цивільного судочинства першочергове значення мають правила, які визначають систему засобів доказування і властивості самих судових доказів, а також суб'єктів цивільного процесуального права, на яких закон покладає тягар доказування та доведення.

Викладене свідчить про високий рівень поданої дисертації, її значущість для теорії цивільного процесуального права та практики цивільного судочинства. З огляду на актуальність, новизну отриманих результатів, оригінальність авторського підходу, результати дослідження сприятимуть розвитку наукових дискусій навколо ключових проблем оптимізації цивільного судочинства, появі альтернативних позицій, що в цілому збагачує науку. Заразом не всі положення дисертації заслуговують на повну підтримку, деякі з висновків спірні.

1. У наукових працях дисертант певну увагу присвятив проблемі типологізації цивільних процесуальних систем. Цікавий зріз дослідження – вивчення процесуальних систем з погляду оптимізації цивільного судочинства. Проте в дисертації я не знайшов продовження розробки цієї проблеми. У такому випадку хотілося б почути авторські судження щодо сформованих процесуальних систем. Чи можна говорити про те, що якась із цих систем більш оптимальна? Які перспективи в цьому контексті відкриваються для національного цивільного судочинства?

2. У дисертації широко представлена судова практика. Автор використовує практику правозастосування для формулювання теоретичних висновків. Водночас проблеми правозастосування дають змогу оцінити цивільне процесуальне законодавство та визначити основні напрями його удосконалення. У роботі такі напрями чітко не визначені. Хотілося б почути

думку автора щодо ключових змін у цивільній процесуальній формі, враховуючи судову практику, а також авторську позицію щодо майбутнього розвитку судової системи, необхідних законодавчих заходах і рішеннях, щоб справді повернути втрачену до судів довіру, забезпечити очікування та потреби суспільства в справедливому правосудді?

3. Дисертант запропонував зміни до законодавства, спрямовані на вдосконалення спрощеного провадження, серед них – встановлення адекватного і недвозначного тлумачення поняття малозначної справи. Однак використання оціночних характеристик у цьому випадку не дає змоги говорити про досягнення чіткості та прогнозованості законодавства. Тому хотілося б почути аргументи автора про те, яким саме має бути поняття малозначної справи, як воно має бути закріплене в законодавстві.

4. Автор запропонував повернутися до підсудності за зв'язком справ. Серед іншого йдеться про визначення підсудності зустрічного позову відповідно до підсудності первинного позову, навіть у тому випадку, якщо предмет зустрічного позову складає вимогу, для якої в законі встановлена виняткова підсудність. На нашу думку, така пропозиція спірна та нівелює інститут виключної підсудності, дає змогу маніпулювати правилами підсудності.

Водночас зазначені недоліки не впливають на загальну високу оцінку дисертації. Вважаємо, що відповіді на поставлені запитання дадуть змогу дисертанту найповніше розкрити своє бачення вирішення проблеми оптимізації цивільного судочинства. Отримані автором наукові результати мають перспективу використання для розвитку доктрини цивільного процесу, розробки концепції вдосконалення цивільного процесуального законодавства та практики його застосування, а також у викладанні цивільного процесу.

Зміст автореферату дисертаційного дослідження А. Г. Гулика відображає основні положення дисертації, її структуру й отримані результати. Дисертаційну роботу оформлено відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, текст роботи викладено формально-логічним способом, робота

логічно завершена, характеризується єдністю форми та змісту, свідчить про особистий внесок дослідника в юридичну науку. Основні результати дисертації викладено в одній індивідуальній монографії, 20 наукових статтях і 6 працях апробаційного характеру.

Дисертація А. Г. Гулика – самоїтійне завершене наукове дослідження, містить нові теоретичні положення та висновки, наукові узагальнення щодо досліджуваного предмета та практичні рекомендації, які разом розв'язують актуальну для сучасної правової науки проблему оптимізації цивільного судочинства. Тема і зміст дисертації відповідають спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Дисертаційне дослідження «Оптимізація цивільного судочинства: проблеми теорії та практики» та автореферат відповідають вимогам, які ставлять до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, а її автор Гулик Андрій Григорович, згідно з п. 9, 10 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
керівник західноукраїнського відділення
Адвокатського об'єднання «Арцінгер»

М. М. Мальський

*Тідиш Мальського
завідую
менеджер з персоналією
Ю. С. Шафара*

